

Nives Ritig-Beljak

Zavod za istraživanje folkloru,
Zagreb

Primljeno: 01. 10. 1990.

ISTRAŽIVAČI I KAZIVAČI (STANKO VRAZ, ĐURO DEŽELIĆ, VINKO ŽGANEC — MEĐU HRVATIMA IZ MAĐARSKE)

SAŽETAK

Muzikolog Vinko Žganec proveo je nekoliko zimskih dana 1958. godine među Hrvatima u okolici Nagykanizse i objavio knjigu o njihovoj usmenoj pjesmi. Tri-deset godina nakon toga autorica pokušava utvrditi repertoar kazivača-pjevača istih ovih kajkavskih sela, imajući u vidu slijedeće okolnosti:

- dugotrajnu (ne)mogućnost komuniciranja s pripadnicima srodnog dijalektalnog idioma u Hrvatskoj,
- postojanje Žgančeve publikacije (dolazi li do povratne informacije?),
- suvremeni repertoar pjesama i okolnost da je u međuvremenu proradila tzv. »kulturnoumjetnička aktivnost«.

U folkloristici sve se češće istražuju područja koje su već prije obilazili putopisci, sakupljači narodnih umotvorina, folkloristi. S jedne strane to je nužnost; sve je manje neistraženih sela, a s druge strane tako »ponovljeni« posjet terenu dobiva i dodatnu dimenziju.

Zelim ovdje podsjetiti na tri značajna kulturna radnika: Stanka Vraza, Đuru Deželića i Vinka Žganca. Dok je prvoj dvojici zapisivanje narodnih pjesama bio tek jedna od mnogih aktivnosti, Vinko Žganec ovom je poslu prišao sustavno i pribrojio ga svome životnom opusu folkloriste i muzikologa.

Stanko Vraz i Đuro Deželić nisu bili ni prvi ni najplodniji sakupljači narodnih pjesama. Sakupljanje narodnih pjesama bila je jedna od aktivnosti prezaposlenih intelektualaca sredine 19. stoljeća, pa tako i ova dvojica uz originalan književni rad odvajaju vrijeme za bilježenje i redigiranje narodnih pjesama. U ostavštini iliraca — hrvatskih preporoditelja, gotovo nepogrešivo naći ćemo i folklorne zapise. Uz narodne pjesme drugih sredina, bilježe i pjesme izvangraničnih Hrvata. Moram odmah reći da u višenacionalnoj Austriji i Mađarskoj, oni nisu bili ni »izvangranični« niti manjina. O njima se nije posebno ni zborilo ni sporilo. To su jednostavno bili Hrvati koji su se malo dalje odselili, pa ih Deželić naziva *mađarskim Hrvatima*, a Vraz samo određuje odakle su: »iz zapadne Ugarske, iz doljne Austrije, Sopronjske varmeđe...«

Ove dvije pjesmarice spominjem zbog toga što su njihovi autori bili zle sreće i za života ih nisu uspjeli tiskati a i kasnije generacije također su ih samo temeljito čuvali. Hvala im i na tome. Drugi je razlog i taj što su

često u naše vrijeme usmene pjesme oskudnije u etničkih grupa koje žive u zajednici s drugom etničkom grupom, pa mislim da je vrijedno prikazati ove male zaokružene pjesničke cjeline (više o samim pjesmama v. 2).

Preporodni, ilirski pokret u Hrvatskoj, u svojoj ranoj fazi u kojoj je živio Vraz, i kasnoj, u kojoj je djelovao Deželić, nastojao u kratko vrijeme promijeniti kulturnu sliku Hrvatske pa su tako malobrojni intelektualci djelovali i u javnom i u kulturnom i prosvjetnom životu regije.

U to vrijeme već je dobrano zasjala Vukova zvijezda. Vukov primjer slijedili su mnogi (folklorna građa ležala im je nadohvat ruke) no Vukovu sistematičnost i ustrajnost nitko nije dosegao.¹

Nije mi poznato jesu li se Vraz i Deželić susreli: opisan je samo susret Deželića i Gaja koji je u mladiću otkrio marljiva suradnika. Deželić je svoju zbirku narodnih pjesama o kojima govorim uredio 1895, dakle osam godina nakon Vrazove smrti. Predstaviti ću obje zbirke:

Vrazova zbirka od 37 listova pisanih vrlo čitljivom crnom tintom čuva se danas u Sveučilišnoj i nacionalnoj biblioteci u Zagrebu u trezoru pod brojem R. 4.031/II/I. Netko od bibliotekara, jamačno onaj isti koji je zbirku sređivao dao joj je naslov »Narodne pjesme gradišćanskih Hrvata«. Tih 38 pjesama nije datirano, a samo u tri primjera Vraz je zabilježio od koga je dobio pjesmu. Većina zapisa potiče iz Celingdofa (vjerojatno je riječ o Celingdofu — Zillintalu) te iz Bizonje (Bezenqe), mjesta koje je i nakon 1921. ostalo u Mađarskoj. Bit će da je ove zapise Vraz sredio iza 1843. Te je godine Vraz bio jedan od urednika časopisa KOLO pa u treći broj unosi sedam pjesama kako sam kaže iz Austrije i Ugarske, a u kratkom predgovoru pobliže lokalizira pjesme (iz zapadne Ugarske, doljne Austrije i Sopronske varmeđe). To međutim nisu te iste pjesme koje čuva spomenuta zbirka iz zagrebačke biblioteke.

Vraz nam nije ostavio preobilje podataka (npr. o tome tko su ti darovatelji pjesama, kad ih je dobio i sl.) no vidljiva je autorova redakcija. Jamačno je Vraz sve te pjesme sam prepisao. Niti jedna pjesma nije naime zabilježena mađarskom grafijom kojom su u to vrijeme pisani rijetki rukopisi domaćih ljudi s tog terena.

Nešto više o Vrazovoj redakciji. Sve su to pomno pregledani zapisi sa vrlo malo grešaka i bez literariziranog dotjerivanja. Poštivanje izvornog zapisa bilo je Vrazovo znanstveno načelo od kojeg je nerado odstupao. Tako primjerice donosi vrlo lijepu varijantu gradišćanskohrvatske pjesme *Ako ti je Marko žal / / ča si se ti ženit šal* i u četvrtom stihu (Ko mi kupi Marko mlad divojački svilan trak) objašnjava svoju intervenciju u četvrtom stihu: »U rukopisu stoji *svivan*, nu ja sam metnuo *svilan*, da bi laglje razumili naši štioći.«

Jezička osnova ovih pjesama jest gradišćanskohrvatsko-čakavska. Teško je procijeniti jesu li zapisi dobri i jasni zato što su ih zabilježili domaći ljudi, ili je pak Vraz nadvladao svoj materinji slovenski i sa mnogo razumijevanja i sluha za jezik zapazio dijalektalne značajke ove udaljene hrvatske zajednice.

Vraćam se opisu zbirke drugoga priučenog štokavca — Đure Deželića. Deželić je rođen u blizini Zagreba u Ivaniću 1838. a umro 1907. Premda Deželić nije toliko poznat kao Vraz, ni on nije kulturni anonimus. Naprotiv,

¹ Deželić piše u Predgovoru (MH 186-1) kako njegova zbirka i nije nevina je »... cijena naših pjesama zna se bolje: dalje, nego što bi je moje perce nactralo pošto ovo nije kod nas prva sbirka — predšastnik njezin, da šutim o Vuku, Simi i Jukiću, jesu 'Narodne pjesme puka hrvatskog' što ih je sakupio naš Ivan Kukuljević Sakcinski.«

moglo bi se reći da u vrijeme njegova javnog djelovanja nije bilo kulturne akcije, koju ako nije vodio, ono joj se barem pridružio. Njegova zbirka pjesama *Hrvatske narodne pjesme puka štokavskog i kajkavskog*, povezuje u jednoj knjizi sa više srodnih zbornika narodnih popjevaka Matice Hrvatske a registrirana je pod brojem 186. Čitljiva je i uredno napisana. U prvom dijelu sadrži 150 štokavskih pjesama, a u drugom dijelu 202 kajkavske pjesme. Među tim kajkavskim 18 pjesama označio je kao »pjesme mađarskih Hrvata«. Nažalost nije točno naveo gdje je zapisao pjesme, osim što u jednoj bilješki uz pjesmu kazuje o govoru Hrvata iz Zala i Somogjvarmege, pa ih je tamo jamačno i zabilježio.

Rukopis je priredio 1859. i potpisao pseudonimom St. Mirković I-nin. (Mirko je ime oca, a ono I-nin skraćeno je Ivaničanin prema rodnom Ivaniću. Na naslovnom listu već je označio ime štampara (Lavoslav Zupan) ni to nije pomoglo — zbirka do danas nije objavljena, premda su mnoge njene pjesme ušle u zbirke drugih autora. (Primjerice u antologiju V. Žganca, *Hrvatske narodne pjesme kavkavske*, Zagreb, 1950. ušlo je 59 Deželićevih zapisa.) U pismu Josipu Milakoviću kaže Deželić: »No druga je moja t.zv. sbirka narodnih pjesama koju sam god. 1858 i kasnije za putovanja u velikih ferijah po Hrv. Zagorju i Posavini, po križevačkoj i gradiškoj regimenti, a naročito po Međimurju, gdje sam per apostolorum bio u svakom mjestu, pomno bilježio to je ona lijepa moja sbirčica narodnih pjesama a koju sam poklonio Kukuljeviću, jer mu se videći je u mene svidjela a koja je dospjela neznam kako u zbirke Matice Hrvatske« (8 : 240).

Kako su autori sistematizirali prikupljenu građu? Vraz je narodne pjesme redigirao i odložio tako da često ni pjesme iz istog lokaliteta nisu zajedno. Nije to zamjerka književniku. Vrazova nakana nije bila da priredi zbirku za tisak, već je ovo nalaz dijela njegove bogate rukopisne ostavštine. Vesna Čulinović-Konstantinović vrlo je detaljno registrirala mjesta na kojima je pohranjena ta građa (4).

Drugi autor kojim se ovdje bavim, Đ. Deželić, pribilježene je pjesme tematski razvrstao. Čini se da je imao izražen smisao za balade: na čelno mjesto smještava »Baladu o umirućem junaku« (U kojoj se ranjeni junak oprašta od družine). Maja Bošković Stulli naglašava da je upravo Deželićeva varijanta ove balade iz okolice Vel. Kaniže divan primjer izražaja razbojničke teme. U mnogim hrvatskim i srpskim varijantama, govori se najčešće o vojničkoj družbi, no ovdje se okupilo »dvanajst tovajov«⁵.

Slijedi balada Teško mladoj bez mladoženje, u kojoj mladoženja pronaljavši odgovarajuću mladenku (izvršnu prelju), da se ne bi obrukao pred sva-tovima povlači brod sa svadbarima iz gliba i tako pogiba. Zanimljiv je i potresan ceremonijalan način na koji ga mlada oplakuje: (Kaj si budem ve ja tužna?! / / Ako pojdem k njegve majke, njegva majka ovak reče: / / Snehu imam sinka nemam / / Ak pak pojdem k svoje majke, moja majka reče mene / / Čerku imam zeta nemam).

Nikola Andrić, jedan od urednika poznate zbirke *Hrvatske narodne pjesme*, govoreći o ovoj Deželićevoj zbirci kaže da su pjesme ovih Hrvata iz Mađarske najsajnije u zbirci po svojoj umjetničkoj vrijednosti — »Čisto zlato«, gotovo kao štokavske (1 : 65). To je velika pohvala ovoj poeziji punoj religiozizama, kada znamo kako je strasan protivnik regionalizama u poeziji bio Nikola Andrić i kakav je opći ugled u to vrijeme zauzimala štokavska usmena poezija. Deželić je zapisao pretežno lirske pjesme ljubavnog sadržaja te legendarne, kraće od štokavskih iz istog rukopisnog zbornika. Najduža pjesma »Soldat na frlabu« ima 26 stihova. Kao što sam spomenula, mladi

zapisivač nije bilježio porijeklo pjesme, ali se zato trudio da pjesme ne zapisuje mehaničkom transkripcijom, već je nastojao odabranim znacima upozoriti na fonetsku specifičnost pjesničke riječi. Ipak tu grafičku torturu zapisa nije svuda podjednako proveo.

Već je Gesemann naglasio, a mnogi poslije njega citirali, kako jezik usmene poezije nije isto što i lokalni govor (5 : XIII). Pjesnički govor ima svojstvenu slobodu. Primjeri iz Deželićeve zbirke u velikom su dosluhu s govornim jezikom. To je značajka i današnjih zapisa iz sjeverozapadne Hrvatske. Otkud u tim krajevima zanemarivanje »nad-dijalektičnog jezika« kako je Gesemann nazvao literarni jezik usmene poezije? (5 : XIV). Možda odgovor leži u žanru koji preteže u repertoaru navedenog kraja. Lirska pjesma s ljubavnom porukom, a takovih je najviše, nastoji biti neposredna, jasna. Kad bi ta poruka išla putem medija koji nije sasvim razumljiv teško bi našao svog slušatelja, ma koliko to tražio stil pjevanja ili pjesnička tradicija kraja iz kojeg je pjesma preuzeta.

Svaka pa i najmanja rukopisna zbirčica nije skladište za odlaganje nepotrebne građe. Ma koliko pojedina zbirka bila nepretenciozno sastavljena ona podosta kazuje ne samo o pjevaču i njegovu repertoaru, već i o zapisivaču. Pokažimo to na primjeru Vraza. On savjesno poštuje riječ koja mu je upućena. Ako pjevač ne stavlja naslov pjesmi, neće je ni on ubilježiti. Deželić, naprotiv, smišlja naslov svakoj pjesmi. Naslovi mu ipak nisu suviše didaktični, često tek sugeriraju motiv. (Ljubav se ne prodaje«, »Gdje je ljubav ondje je i sunce«, »Ljubav je za mlade ljude«, »Junak sehne od ljubavi« itd.).

Zanimljivo je da je Deželić u svom prenapregnutom životu (osnivao je dobrovoljno društvo, objavljivao popularna izdanja kao što je Kuharica) sastavio i objavio i »Sbirku rado pjevanih pjesamah« 1872, koja je doživjela nekoliko izdanja. Premda u uvodu toj podebeljoj zbirci (780 str.) privlačnog džepnog izdanja kaže: »Sve ove pjesme pjevaju se u izobraženom i srednjem razredu hrvatskoga naroda« i nadalje »tako zvanih hrvatskih narodnih pjesamah iz puka ovdje je vrlo malo« — to ne stoji. U pet odjeljaka ove knjižnice nalazi se zaista velik broj narodnih pjesama. Očito je autoru uzmanjkala rutina u razlučivanju narodne pjesme od ostale poetske građe. Sakupljajući pjesme u okolici V. Kaniže vjerojatno i nije nailazio na taj problem. Mještani su pjevali ono što vole, ono što smatraju vrijednim bilježenja. Možda je to jedan od razloga što je ova zbirčica stihova vrlo harmonična, ujednačenog stila sa vrlo malo nedorečenih stihova uz koje zapisivač obično stavlja oznaku »dalje kazivač nije znao«. Deželić napominje da je riječi zapisivao od starijih ljudi no ne kazuje jesu li mu ti isti i pjevali.

I u Vrazovu izboru pjesama ima primjera za koje bi današnji Gradišćanski Hrvati rekli da su *zdihtane* tj. ispjevane u duhu narodne pjesme, pjesme koje posjeduju sasvim određenog autora. Imademo li pred očima golemu zbirku pjesama koju je sredinom 19. stoljeća sakupio među Gradišćanskim Hrvatima, a kasnije i objavio Fran Kurelac (6), onda ovaj pregršt pjesama koje je dobio Vraz i ne izgleda naročito reprezentativno. Kao da su ti Vrazovi dopisni suradnici željeli da javu neku novu, manje poznatu pjesmicu pa tako ova zbirka vrvi od stihova tipa:

Kad si ja pomislim na klinčaca oči // Ko me lahko stoju moje težke noći.
Kad si ja pomislim na ime prelipo // To ne morem ljubiti druge stanovito.

Izgleda da su dosta rano u žanrovsku strukturu repertoara ulazili i ovi sladunjavi, kitnjasti stihovi o ljubavi i proljeću, a onda se tamo i dosta dugo

zadržali. Tko zna možda popularnost i dugovječnost ovih stihova počiva u njihovoj funkciji. Poznato mi je da su gradišćanski momci do pred pedeset godina upravo ovakve stihove birali za predložak svojim ljubavnim pismima. Repertoarsku ujednačenost razbije tada pjesma poput one o kralju Matijašu s početkom:

Vojeval, vojeval dobri kralj Matijaš // Troje j' boje dobio // tri sablje je zlomio // za koju bi i strogi književni estetičari našli pohvalnu riječ. Premda je nakon tolikog vremena teško prodrijeti u »life history« svake pojedine pjesme, čine mi se neobično važne primjedbe zapisivača o pjevačima (kazivačima) pjesama. Tako u Vrazovoj ostavštini uz prijepis pjesama koje će objaviti u KOLU stoji zabilješka: »Jačke hrvatske kot se takove od mladine okolo Požona i Šoprona stanujućih Hrvatov jaču (7 : 5). Izvjesnim pouzdanjem valja pretpostaviti da je omladina posjedovala svoj dio mjesnog repertoara pjesama u kojem je ljubav bila značajan inspirativni motiv.

U ponekim kritikama Vraz uzdiše nad nepovratnim vrhuncima narodne poezije, a mladi Deželić ustanovit će u predgovoru zbirke koju razmatramo slijedeće: »U Hrvatah ima još pjesamah može biti koliko i hrvatskih dušah.« Je li Vraz u pogledu obilja narodne poezije bio pesimist a Deželić optimist? Čini se da su obojica donekle u pravu. Vjerujem da je obilje pjesama, pjesnički i pjevački zanos kakav zrcali Erlangenski rukopis iz vremena oko 1720 (Gesemannova atribucija rukopisa djeluje uvjerljivo), biva pomalo prigušen u 19. stoljeću. Mislim pri tome na panonski prostor na kojemu su živjeli i kojim su prolazili pjevači i kazivači ovih pjesama.

Treći istraživač koga namjeravam predstaviti, naš je suvremenik Vinko Žganec (22. 1. 1890 — 12. 12. 1976). Ovom će nas prilikom zanimati samo njegov rad među Hrvatima iz okolice Velike Kaniže. Kako sam i sama poznavala V. Žganca utemeljitelja ustanove u kojoj radim (prije Instituta za narodnu umjetnost, sada Zavoda za istraživanje folklor), to sam željela ovom predstavljajući dati novu dimenziju: poći njegovim tragom i vidjeti koliko se repertoar u tih trideset godina, koliko je prošlo od Žgančevih zapisa, promijenio. Naglasak će dakle biti jednakomjerno posvećen i kazivačima i istraživaču.

Vinko Žgancu sela pomurskih Hrvata (kako obično nazivaju Hrvate iz okolice Kaniže) dugo su ležala na srcu. Stanovnici tih sela mentalitetom su i narječjem bliski Žgančevu rodnom Međimurju, pa svoj istraživački opus Hrvata kajkavaca jednostavno nije mogao zaokružiti bez posjete ovom kraju.

Žganec je ovo područje pohodio zimi 1953. Kasnije (čak mnogo kasnije) publikacija Pučke popijevke Hrvata iz okolice Velike aKniže, Čakovec, 1974. rezultat je njegova kratkotrajnog zadržavanja od svega nekoliko dana u selima Somarton, Kerestur, Serdahelj i Mlinarce. Jednu je kazivačicu snimio u Budimpešti, a bilo je kazivača iz Fičehaza i Postare. Objavio je 179 pjesama.²

Komuniciranje s pripadnicima srodnoga dijalektalnog idioma u Hrvatskoj, tek je u novije vrijeme, poslije Drugoga svjetskog rata, pojavom tzv. željezne zavjese postalo bitno otežano. Do tog vremena stanovnici su s hrvatske strane prelazili Muru da bi došli do svojih vinograda, mađarski Prekmurci odlazili bi na sajam u Čakovec ili Kotoribu. Mura prije bijaše most nego li granica.

² Tom prilikom Žganec je nakratko posjetio još neka sela u Mađarskoj u kojima žive Hrvati, tako Hrv. Keulju i veliko mjesto Tukulju na otoku Cepelu kraj Budimpešte.

Žgančevi zapisi pjesama dokaz su harmonije ovoga folklornog područja s obje strane Mure koju kratkotrajni ali snažan prekid u vidu žičane granice nije uspio destabilizirati. Žgancu je pošlo za rukom da pronađe napjev nekim popjevkama, čije je tekstove davne 1858. zabilježio Đuro Deželić.

Ja sam u ova sela naišla trideset godina poslije Žganca i pitala se nije li sada ovaj prekid komunikacija napokon postao djelotvoran. Odgovor je — nije. No podimo redom. Iznijet ću Žgančev način rada na ovom terenu.

Žganec je imao dobru naviku da svakoj svojoj studiji pridoda uvod, kog bi mogli nazvati skraćenim terenskim dnevnikom, pa tako njegov način rada ne ostaje skriven.

U uvodu govori kako bi i prije 1958. posjetio ovu grupu sela, to više što ga je njegov znanac i kolega dr. Lajos Kiss član Mađarske akademije znanosti čekao u Budimpešti s istom željom, no nije dobio dozvolu. Napokon stigne i signal dobre volje: dogovor o istraživanju Mađarske akademije i JAZU. Put je bio planiran uza sve mjere opreza, uz pratnju, automobil i šoferu. Tako je Žgančev i Kissov obilazak sela uz granicu, zahvaljujući opasnoj zoni, bio jedan od njihovih lakših terena, a nije ih smetala ni oštra zima.

Mnogi etnolozi ne vole pratnju na terenu no Žgančev način rada pratioci nisu ničim poremetili. Žgancu bi naime seoski uglednici priveli dobre pjevačice i pjevače. U njegovim bilješkama iz Kaniže stoji: »na raspolaganju su nam stajale nadošle žene« ili »nije dugo potrajalo, brzo su nam doveli školsku podvorkinju Maru Vargović«, ili, »poslije toga otišli smo u dom župnika Pavela Horvata koji je pozvao dvije starice, a one su nam otpjevale dvadesetak veoma starih pjesama« (9 : 11—12).

Radeći na taj način istraživač dobiva prilično sterilan zapis pjesme, no kao muzikologu komu naglasak istraživanja nije na kontekstu pjesme — to ga nije smetalo. Žgančeva rečenica ... » taj dan smo uspjeli sakupiti rekord-dan broj od nekih 40 snimaka«, potakla me da i sama pokušam doći do toliko zapisa. Pri tome nisam gubila vrijeme tražeći preživjele Žgančeve pjevače već sam sakupila grupu pjevača, njih sedmoro — svih triju generacija u selu Kerestur (Murakerezstúr). Snimali smo u ljetnu večer kad su se svi vratili s posla. Bez imalo napora »ispjevali« su 37 pjesama. Pri tome su sami odabrali repertoar pjesama. Spustio se mrak i nekolicina je morala kući. Naveli su mi još desetak pjesama koje znaju i koje će idući put rado otpjevati. Kasnije sam ovaj repertoar usporedila sa Žgančevim (i to samo tekst) i vidjela da se jedanaest pjesama podudara s njegovim, no i ostale su pripadale pjesmama kojima je moguće pronaći inačicu na širem području u prvom redu tamo gdje se govori kajkavski.

Valja imati na umu da je Žganec objavio izbor pjesama. U izvještaju Akademiji navodi da je sakupio 250 pjesama među Hrvatima u Mađarskoj, no ne kazuje izričito koliko je od toga snimio među kajkavskim Hrvatima. Ipak i Žganec se, kao i folkloristi prije njega držao principa »da se ne jede svaka ptica koja leti« kako je to slikovito izrekao Nikola Tordinac.

Žganec nije pružao otpor »novoj« građi, nije od zapisanog mnogo odbacio, ali bilo mu je prvenstveno stalo da snimi starinske i, uvjetno rečeno, »autohtone« pjesme. Sudeći prema repertoaru ove grupe iz Kerestura, ta »nova« građa i opet dolazi s međimurske strane, repertoar ostaje skladan, tj. odgovara cjelokupnoj slici folkloru regije.

Misljam da u bifolklornoj sredini treba zabilježiti pjesme koje se ne pjevaju na materinjskom jeziku. U jednom trenutku pjevači su rekli da im je sada »došlo« da zapjevaju mađarski. Stoga su četiri moje snimke s mađarskim pjesmama. Mnogo više podudarnosti sa Žgančevim zapisima našla sam kad

bih s njegovom knjigom u ruci pitala pjevačice sjećaju li se te i te pjesme. Pri tome sam više uspjeha imala s *ljubavnim* pjesmama, *nujnim* i *smešnim*. Vojničke su najčešće zaboravljale. Ni s jednom se pjevačicom ne bih oprostila sa manje od dvadesetak pjesama na vrpci. Gotovo bih rekla da se osnovni repertoar sela kreće od 20 do 40 pjesama, a onaj višak njeguju pojedinci. To pojedinačno znanje, osobni repertoar, usporedila bih s idiolektom u lingvistici.

Razveselilo me na ovom terenu i to što sam sa svakom pjevačicom mogla popričati o tome kad je koju pjesmu najradije zapjevala ili još uvijek pjeva... »Ovu bih uvijek zapjevala kad bih brala jabuke, ovu u vinogradu, ovu kad bi se s brigadom vraćali u selo«, govorile bi. Pjevali bi i mađarske i hrvatske pjesme.

Uz to, kao da je i bioritam ovih žena određivao koju će pjesmu zapjevati.

U vrijeme Žgančeva posjeta ovim selima granica je funkcionirala u svojoj pravoj, crnoj ulozi. U vrijeme mog obilaska istog tog terena 1987. gotovo da su se sasvim obnovile veze s etničkim zaledem. Ne samo da su stanovnici Jugoslavije prelazili u Mađarsku, već su i Hrvati iz Mađarske sudjelovali u malograničnom prometu. Razvila su se i uzajamna posjećivanja, pretežno kolektivna. Posjećuju se folklorne grupe. Kazuju kako su neke pjesme već bili zaboravili, no Goričanci kod kojih su gostovali, to su znali i podsjetili ih.

Gotovo je najlakše snimiti crkvene, nabožne pjesme. Kazivačica iz Sumartina pokazala mi je desetak bilježnica ispisanih nabožnim pjesmama. Sve je to sama skupila i zapisala jedne zime kad je imala osjećaj da joj se bliži kraj. Još uvijek je izvrsno pratila stihove jer u vrijeme mog posjeta nije mogla naći naočari da ih pročita pa je bila prisiljena pjevati »iz glave«. Pjesme su zapisane mađarskom grafijom jer hrvatske škole nije bilo. U životu ovih starica crkva je bila ključna institucija koja se brinula o hrvatskoj riječi. Pouku o hrvatskim pjesmama dobivale bi i za vrijeme proštenja u Mariji Bistrici. Gledajući s aspekta brige o manjinama, taj posjet Mariji Bistrici možemo smatrati godišnjim seminarom hrvatstva. Grupe hodočasnika natječu se u lijepom pjevanju a pjevačice iz okolice Kaniže ne žele izgubiti dobru reputaciju.

U novije vrijeme umješalo se u taj hodočasnički raspored i Međugorje, sa nešto drugačijim folklorom od onoga bistričkog.

Granica je u vrijeme mog posjeta još uvijek čvrsto dijelila dvije države. Otvorila se samo nakratko revolucionarne 1956. da bi preko Serdehelja i zaleđene Mure prešao »čitav jedan narod« kako su to zapamtili moji kazivači.

Je li Žgančeva publikacija poslužila kao povratna informacija o pjesmama? Ustanovila sam da je (vjerojatno zbog male tiraže) slabo prodrila u hrvatska domaćinstva. Čuvaju je kao vrijedan raritet i požalila sam što nemam više primjeraka da ih razdijelim svojim kazivačima. Onima koji su je posjedovali služila bi kao podsjetnik. Mlađi stanovnici ovog kraja tražili su pjesme koje imaju lakši, noviji napjev, jer onaj starinski kojim pjevaju vrlo lijepu pjesmu kao što je »Mura, Mura« teško tko može savladati. Tako sudbinu stihova kroji melodija, odnosno činjenica da će lakše preživjeti tekstovi koji su vezani uz pjevne melodije.

U novije vrijeme pojavilo se mnogo amaterskih plesnih i pjevačkih ansambala, kojima je poslije Drugoga svj. rata lakše bilo prijeći granicu i obnoviti repertoar. Tada je došlo do pojave koja odudara od razvoja u tzv. prirodnom folklornom razvoju. Mađari uče hrvatske pjesme i plesove (da bi npr. sudjelovali na Hrvatskom balu) a Hrvati ulaze u mađarske folklorne grupe

jer im je najbliži neki mađarski sastav kao npr. Kiss kondas. Već u vrijeme tihe najave demokracije ovi amateri iz spomenutog društva oslobodili su se tutorstva vladina ureda za brigu o amaterima, i turistima u Velikoj Kaniži ponudili kvalitetan program što su ga gosti mjesnog hotela vrlo lijepo primili i čini se da je i taj vid razvoja folklora u usponu.

Pjesnička građa iz samo nekoliko zbirki i nešto terenskog iskustva nedostatna je za pouzdane analize, no dopuštam si o tome izreći poneku hipotetičku misao. Čini se da su narodne pjesme, barem na ovom panonskom terenu, pokazale isti onaj hod kao i elementi tzv. materijalne kulture. Krivulja promjena oblika i funkcija vrlo je inertna sve do u 19. stoljeće. Tada dolazi do skokovitih promjena. Bugaršćice izlaze iz pjevačke svakodnevice a sa sobom povlače i duže epske pjesme. Dobivamo sliku repertoara kakav i danas zatičemo u selima nastanjenim pomurskim Hrvatima: više od polovine pjesama jesu kratke lirske: ljubavne pjesme, ponešto šaljivih, ponešto balada i mnogo legendarnih pjesama. Latentne promjene nisu čekale ratno vrijeme. Do njih je vjerujem došlo prije sredine dvadesetog stoljeća. Otkriće većeg broja pouzdano datiranih rukopisa omogućilo bi nam da s većim pouzdanjem donesemo sud o kretanju repertoara. Repertoar usmenih pjesama u Hrvata u Prekomurju ni danas nije dinamičan. I nadalje je to harmoničan repertoar bliz onom međimurskom uz napomenu da je Hrvatima iz Mađarske stran utjecaj štokavštine i da je i to jedan od razloga ovom skladnom repertoaru.

LITERATURA:

1. Andrić, Nikola; Deželić, Đuro. Glas Matice Hrvatske, god. IV, 1909, 136/137.
2. Beljak-Ritig, Nives. »Folklorni izraz Hrvata iz Mađarske u pjesmaricama Stanka Vraza i Đure Deželića«, u: Kiss, Maria (ur.) *Folklór és Tradíció*, V, Budimpešta, 1988.
3. Bošković-Stulli, Maja. *Usmena književnost kao umjetnost riječi*, Zagreb, 1975.
4. Čulinović Konstantinović, Vesna. »Stanko Vraz«, *Narodno stvaralaštvo-Folklor*, god. XI, 1972, sv. 41—43, str. 199—206.
5. Gezeman, Gerhard (izdao). »Erlangenski rukopis starih srpskohrvatskih narodnih pjesama«, *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda*, knj. XII, Karlovci, 1925.
6. Kurelac, Fran. *Jačke ili narodne pjesme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga no župah šporonskoj, mošonjskoj i železnoj na Ugrih*, Zagreb, 1881.
7. Matica hrvatska. Rukopisna zbirka Stanka Vraza, MH 193.
8. Milaković, Josip. Bibliografija hrvatske i srpske narodne pjesme. Sarajevo, 1919.
9. Žganec, Vinko. *Pučke popijevke Hrvata iz okolice Velike Kaniže*. Čakovec, 1974.

KUTATÓK ÉS ELBESZÉLŐK (STANKO VRAZ, ĐURO DEŽELIĆ, VINKO ŽGANEC — MAGYARORSZÁGI HORVÁTOK KÖZÖT

ÖSSZEFOGLALÓ

Vinko Žganec zenekutató (1958) néhány téli napot töltött horvátok között Nagykanizsán és környékém és könyvet jelentetett meg e horvátok énekelt dalairól. Szerzőnk harminc év után megkísérelte ugyanezen kaj-nyelvjárású falvakban megállapítani a dalmondók repertoárját a következő körülmények figyelembe vétele mellett:

— Hosszú ideig nem volt lehetőség kommunikációra a rokon dialektikális idiómában beszélő honfitársaikkal Horvátországban;

- Előfordul-e visszaható információ Žganec publikációja létezéséről;
- A dalok korszerű repertoárja létrejött-e, tekintettel arra, hogy időközben működni kezdett az un. »kulturális és művészeti aktivitás«.

RESEARCHERS AND NARRATORS (STANKO VRAZ, ĐURO DEŽELIĆ, VINKO ŽGANEC — AMONG THE CROATS IN HUNGARY)

SUMMARY

The musicologist Vinko Žganec spent several winter days in 1958 among the Croats around Nagykanizse and published a book on their songs. Thirty years later, the author attempted to establish the repertoire of the informants-singers in the same kajkavian villages, keeping in mind: the long period when communication was (im)possible with speakers of related dialect idioms in Croatia; the existence of Žganec's publication (is there a feedback of information); the contemporary repertoire of songs, and the circumstance that in the meantime so-called »cultural-artistic« activities have developed.